

составляющие этой модели. Представлены результаты эмпирического исследования, которое является основой презентуемой модели. Показана системность реализации психологического обеспечения процессов принятия решения. Раскрыта проблематика роли социально-психологической готовности управленцев, а также необходимость их сотрудничества с психологом, практикующим в сфере управления.

Ключевые слова: процесс принятия решения, психологическое обеспечение, психологическое сопровождение, социальная система, субъект управления, помощь, управление.

The aim of the article is to study the model of social and psychological support of decision-making processes at the urban community level.

For a detailed study and establishment of basic elements of the model, which should reflect its peculiarities of social systems at the urban community level, summative assessment has been organized and conducted. According to the results of the experiment the dominant strategies of the management decision-making at the urban community level and problem areas that arise during the decision-making process have been defined. Basic forms of social and psychological support of management decision-making process that are most effective in this context have been also defined.

The model built according to the results of the research records that the systemic social and psychological support is based on the need for conscious consideration of social and psychological context during management decision-making process at the urban communities' level and to promote efficiency and implementation of professional management activities.

We proved that the basic factors of effective activity of the manager at the urban community level is its own social and psychological readiness and willingness to conscious (reflexive) collaboration with a psychologist who practices in management. Readiness is expressed in the internal structures of order, coherence of the main components of the individual manager in sustainability, stability and continuity of their operation, and also the psychological unity and integrity of the individual and promotes its business performance in many situations.

The prospects for further study of this problem include the development of a system of psychological practices in management activity at the urban community level. The involvement of professional psychologists to the decision-making process at the urban community to create conditions provide adequate self-relations system "subject of management - management object" reflexive exercise exit, organization of thinking communication, maintain the balance of system "management actions - social consequences", implementation of expert position, harmonization of relations "manager - performer".

Key words: decision-making process, psychological providing, psychological accompaniment, management subject, help, management.

УДК 159. 9: 159.94

Дишкант Олена Володимирівна,
кандидат психологічних наук, доцент,
Херсонський інститут
Міжрегіональної академії управління персоналом

ОСОБЛИВОСТІ САМООЦІНКИ РЯТУВАЛЬНИКІВ В ЗАЛЕЖНОСТІ ВІД ЇХ РІВНЯ СХИЛЬНОСТІ ДО РИЗИКУ

В статті розкриті поняття самооцінки та схильності до ризику рятувальників, проаналізовані наукові праці, в яких розкривається поняття ризику, узагальнені існуючі підходи до цього поняття та запропоновано розглядати поняття схильності до ризику як особистісну особливість рятувальників. В ході аналізу наукової літератури з'ясовано, що значне місце серед чинників, що визначають успішність професійної діяльності рятувальників на думку ряду вчених є самооцінка, тому, що саме вона відображає здатність людини до самовдосконалення, до усунення недоліків у власній діяльності, у розвитку сильних сторін своєї особистості.

В статті наведені результати вивчення схильності до ризику рятувальників та проведений аналіз взаємозв'язку даної якості з самооцінкою. Зроблений висновок про те, що в групі опитуваних з різними рівнями схильності до ризику відмічена приблизно однакова кількість осіб з оптимально середньою самооцінкою. Відмічено, що адекватність самооцінки відбиває реальний погляд особистості на саму себе, об'єктивну оцінку власних здібностей, якостей та властивостей. Зауважено, що низький рівень самооцінки також був присутній у деяких опитаних з різними рівнями схильності до ризику. Проте неадекватно низький рівень самооцінки зафіксовано не було в жодного з учасників дослідження. Намічені перспективи подальших досліджень, які полягають у вивченні особистісних властивостей фахівців екстремального профілю, які певною мірою зумовлюють високий рівень схильності особистості до ризику та забезпечують високий рівень ефективності професійної діяльності рятувальників.

Ключові слова: рятувальник, схильність до ризику, самооцінка, ефективність, екстремальна ситуація.

Постановка проблеми. В останній час у зв'язку зі збільшенням кількості екстремальних ситуацій в країні, велика увага приділяється вивченню особистості фахівців екстремального профілю, які беруть участь в їх ліквідації через велику роль людського фактору та досить високу ціну помилки фахівця під час виконання професійних обов'язків.

Важливою якістю, яка має вплив на особистість рятувальника є його схильність до ризику та власна самооцінка. Дані якості не лише відіграють певну роль в формуванні особистості фахівця, але й впливають на якість виконання професійних обов'язків. Причиною помилкових дій, аварій, катастроф і випадків загибелі або серйозних травм рятувальників та постраждалих у ряді ситуацій є недостатній рівень розвитку здатності рятувальника діяти в умовах ризику. Приймати складні рішення в екстремальних ситуаціях, не боячись взяти на себе відповідальність, – це, на наш погляд, є спрощеним визначенням поняття «схильність до ризику». Дослідження індивідуально-психологічних характеристик фахівців, яким властива ця якість, є вкрай важливим з боку визначення особливостей тих рятувальників, які здатні до рішучих дій в умовах дефіциту часу та інформації, коли життя постраждалих або колег залежить від сміливості та професіоналізму рятувальника.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. У психології поняття ризику розкривається, головним чином, в аспекті прийняття ризику – активного надання переваги суб'єктом небезпечному варіанту дії перед безпечним [2].

Деякі із сучасних вчених дотепер розуміють поняття ризику як дію суб'єкта без достатнього аналізу ситуації. Так, С.А. Манічев характеризує ризик як свідомий акт переваги, що проявляється «у зниженні рівня самоконтролю, тобто зменшенні питомої ваги орієнтовних і контрольних операцій, і у вигляді порушень, тобто перевазі небезпечних способів дій добре відомим безпечним», а також при здійсненні вибору з декількох альтернативних небезпечних дій [4, с. 140].

Уявлення про ризик більшості вчених на сьогодні істотно змінилось. Як пише Т.В. Корнилова, «сучасний практичний контекст розуміння ризику в цілому орієнтований на тезу про обмежену раціональність людини». «... Дії людини можуть одночасно характеризуватись і як раціональні, і як утримуючий фактор ризику, оскільки між ціледосягненням і цілеутворенням існує якийсь зазор, невідповідність» [3, с.100]. На думку Ч. Влека, ризик є багатоступінчастою структурою. Різні суб'єкти, що діють в однакових умовах, уявляють ситуацію по-різному: ризикованою для однієї людини і не ризикованою – для іншої.

На думку вчених, рівень оптимального ризику, прийнятого людиною, є відносно постійним [1]. За теорією К. Кумбса, в кожного індивіда існує свій ідеальний (якому віддається перевага) рівень ризику. Тобто, аналізуючи індивідуальні особливості особистості, можна виділити осіб із меншим або більшим рівнем ризику. Думка про наявність

визначеного рівня ризику, якому суб'єкт постійно віддає перевагу, знайшла відображення і в теорії компенсації ризику, створеній Вілдом і Гентоном. У ній йдеться про те, що оцінка небезпеки кожного суб'єкта залишається постійною, незалежно від об'єктивних обставин, а прийнятний ризик визначається як відношення почуття небезпеки до почуття обережності. Прийнятний ризик є постійним показником, зумовленим індивідуальною специфікою схильності до ризику. Відповідно до створеної Г.Уайдом гомеостатичної теорії ризику, в кожній людини існує свій, зручний для неї рівень ризику, за наявності якого цікаво працювати.

Аналізуючи літературу з даного питання, можна дійти висновку, що поняття ризику трактується досить неоднозначно і на сьогодні його вивчено не в повній мірі. В нашій роботі ми будемо розуміти поняття схильності до ризику як особистісну особливість рятувальників та розглянемо її взаємозв'язок з їх самооцінкою.

Значне місце серед чинників, що визначають успішність професійної діяльності рятувальників на думку ряду вчених є самооцінка, тому, що саме вона відображає здатність людини до самовдосконалення, до усунення недоліків у власній діяльності, у розвитку сильних сторін своєї особистості. Так, дослідник екстремальних ситуацій О.М. Столяренко пропонує, що потрібно кожен відрізок життя завершувати самоконтролем і самооцінкою [7].

Відомо, що самооцінка є динамічною характеристикою в структурі особистості й має властивість змінюватися під впливом багатьох факторів. У свою чергу вона впливає на успішність професійної діяльності особистості. Самооцінка є своєрідним стрижнем навколо якого зосереджені й інші елементи, що забезпечують ефективність професійної діяльності [6]. Самооцінка – це фундамент, від якості якого залежить те, як людина буде поводитися в різних ситуаціях, як вона буде справлятися зі своїми професійними обов'язками, як буде переживати невдачі й чи зробить із цього висновки, на який результат вона буде спрямована і чи досягне вершин професіоналізму в цілому [5].

Особи з підвищеною самооцінкою не завжди адекватно оцінюють власні можливості, тому ставлять собі цілі, які невзможли виконати, не зважаючи на наяву інформацію, знижуючи суб'єктивну імовірність успіху, мінімізують зусилля для досягнення мети. Різко завищена самооцінка може створити на певному етапі діяльності зону постійних невдач, знижену професійну мотивацію. Наслідок заниженої самооцінки – пасивність, страх відповідальності, заниження суб'єктивної імовірності успіху, що дезорганізує вплив невдач. Результатом неадекватної самооцінки, звичайно, є неповна реалізація можливостей людини в професійній діяльності, в окремих випадках – відмовлення від неї [7, 8].

Очевидно, що неадекватність самооцінки стає перешкодою на шляху професійної адаптації. Але й адекватна висока самооцінка, стихійно сформована в процесі професійної підготовки, може стати

дезорганізуючим фактором професійної адаптації, якщо вона без коректив переноситься з навчальної діяльності в професійну. У цьому випадку етап входження в професійну діяльність, для якого і так характерне зниження стійкості самооцінки, ускладнюється занадто сильними її коливаннями.

Науковцями [5, 7] виявлено, що існує певний зв'язок між самооцінкою і рівнем розвитку професійно важливих якостей: у міру розвитку цих якостей самооцінка може змінюватися від завищеної до заниженої, і лише при достатньо високому рівні розвитку – наближається до адекватної.

Виходячи з вищевикладеного, ми будемо розглядати самооцінку особистості як динамічний конструкт, який постійно видозмінюється в залежності від багатьох факторів. Вона зумовлена співвідношенням знань про себе, норм, цінностей, особливостей світосприйняття. Саме самооцінка виконує функцію регуляції поведінки та діяльності, оскільки саме через неї проходить співвідношення потреб та прагнень особистості та її можливостей.

Самооцінка особистості є «стрижнем» саморегуляції на всіх етапах її виконання, вона входить до структури мотивації, визначає спрямованість саморегуляції та впливає на інтерпретацію ефекту поведінки.

Мета статті. Зважаючи на те, що схильність до ризику та самооцінку рятувальників більшість вчених вважає професійно важливими якостями, ми взяли за мету дослідити самооцінку рятувальників в залежності

від їх рівня схильності до ризику.

Результати досліджень. В нашому дослідженні взяли участь 250 рятувальників віком від 20 до 45 років, які проходять службу в посадах пожежних, рятувальників, начальників караулів, піротехніків та начальників піротехнічних груп в кількості 160 осіб, та рятувальники, які виконували роботи з пошуку, підйому, розмінування, транспортування та знешкодження боєприпасів – в кількості 90 осіб.

Дослідження самооцінки фахівців рятувальних підрозділів дозволило нам визначити особливості самосприйняття досліджуваних крізь призму їх схильності до ризику та дослідити характер взаємозалежності цих двох категорій. Отримані при дослідженні результати наведено в таблиці 1.

За результатами вивчення схильності до ризику досліджувані розподілились наступним чином:

До 1-ї групи досліджуваних – з високим рівнем схильності до ризику –

увійшли 88 рятувальників (35,20 % з усіх опитаних). Стаж роботи випробуваних на посаді склав від 1 до 19 років, вік опитаних від 24 до 49 років.

До 2-ї групи досліджуваних – середній рівень схильності до ризику – увійшли 105 рятувальників (42,00 % з усіх опитаних). Стаж роботи досліджуваних на посаді – від 1 до 20 років, вік – від 23 до 52 років.

3-ю групу досліджуваних – низький рівень схильності до ризику – склали 57 опитаних (22,80 % з усіх опитаних). Стаж роботи на посаді становить від 2 до 18 років, вік опитаних – від 24 до 48 років.

Таблиця 1

Особливості самооцінки фахівців-рятувальників в залежності від рівня схильності до ризику (у %)

Вид самооцінки	1-а група	2-а група	3-я група	$\phi(1, 2)$	$\phi(1, 3)$	$\phi(2, 3)$
Неадекватно висока	-	10,10	12,80	1,89	1,91	0,37
Висока	52,10	34,12	36,10	2,14*	2,05*	0,32
Оптимально середня	40,10	45,55	42,90	1,29	0,77	1,05
Низька	7,80	10,23	8,20	1,88	0,56	1,02
Неадекватно занижена	-	-	-	-	-	-
* $p \leq 0,05$						

За результатами, представленими в таблиці, можна відмітити те, що в жодній з груп не зафіксовано неадекватно заниженого рівня самооцінки. В 1-й групі опитаних не відмічено і неадекватно високого рівня. А от в 2-й та 3-й групах цей показник був зафіксований у 10,10 % та 12,80 % опитаних відповідно.

Таких рятувальників може відрізнити низький рівень відповідальності, недостатній рівень цілепокладання. Вони є недостатньо емоційно зрілими і відрізняються інфантильністю та поверховістю суджень. Такі особистості зазвичай надто впевнені у своїй унікальності, страждають від хворобливого самолюбства та відчують постійну потребу у самоствердженні. Такі фахівці можуть не сприймати думки інших, вони постійно прагнуть домінувати. Крім того, «власники» неадекватно високих показників

самооцінки є конфліктними, мають низьку стійкість до стресів. При невдачах досить часто всю відповідальність перекладають на інших. Завищена самооцінка приводить до переоцінки себе в ситуаціях, які не дають для цього приводу. У випадку успіху закріплюється впевненість у своїх силах, з'являються нові сили для нових досягнень. У випадку невдач можуть виникати розчарування, тривожність, страхи, депресивні розлади. Аналізуючи надану характеристику, можна цілком пов'язати її з тим, що для таких досліджуваних не може бути властивий високий рівень схильності до ризику при виконанні професійних завдань.

Відмітимо, що стосовно виразності високого рівня самооцінки було визначено достовірні розходження. Адекватно високо себе оцінили трохи

більше половини опитаних 1-ї групи – високий рівень схильності до ризику та 34,12 % опитаних з 2-ї групи і 36,10 % з 3-ї групи (рівень значущості розходжень складає $p \leq 0,05$ в обох випадках). Слід зазначити, що той фахівець, який позитивно себе оцінює, зазвичай більш прихильно та довірливо ставиться до інших. Позитивна самооцінка підтримує гідність людини та надає їй наснаги. Тільки адекватна самооцінка дозволяє людині правильно орієнтуватись у житті, творчо та раціонально долати труднощі.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Дослідження самооцінки фахівців-рятувальників дозволило встановити певні розходження. Головною відмінністю є те, що ні в одній з груп не зафіксовано неадекватно заниженого рівня самооцінки. В 1-й групі випробуваних не відмічено і неадекватно високого рівня. А от в 2-й та 3-й групах цей показник був зафіксований у 10,10 % та 12,80 %

респондентів відповідно. Адекватно високо себе оцінили трохи більше половини опитаних 1-ї групи, 34,12 % опитаних з 2-ї групи і 36,10 % – з 3-ї групи.

З оптимально середньою самооцінкою відмічена приблизно однакова кількість опитаних у всіх трьох групах. Відмітимо, що адекватність самооцінки відбиває реальний погляд особистості на саму себе, об'єктивну оцінку власних здібностей, якостей та властивостей. Зауважимо, що низький рівень самооцінки також було відмічено у деяких опитаних в кожній з груп. Проте неадекватно низький рівень самооцінки зафіксовано не було в жодного з учасників.

Перспективою подальших досліджень буде вивчення особистісних властивостей, які певною мірою зумовлюють високий рівень схильності особистості до ризику та забезпечують високий рівень ефективності професійної діяльності рятувальників.

Список використаних джерел

1. Кочетков В. В. Индивидуально-психологические проблемы принятия решений/ В.В.Кочетков, И.Г. Скотникова. – М.: Наука, 1993. – 141 с.
2. Краткий психологический словарь/ [Сост. Карпенко Л.А.]. – М.: Политиздат, 1985. - 431 с.
3. Корнилова Т.В. Диагностика «личностных факторов» принятия решений / Т.В.Корнилова // Вопросы психологии. - 1994. - №6. - С. 99 -109.
4. Маничев, С.А. Риск в трудовой деятельности человека/ С.А.Маничев// Эргономика/ [под редакцией А.А. Крылова, Г.В. Суходольского]. - Л., ЛГУ, 1988.-С. 140-148.
5. Самонов А. П. Психология для пожарных. Психологические основы подготовки пожарных к деятельности в экстремальных условиях / А. П. Самонов. – Пермь : Звезда, 1999. – 600 с.
6. Снісаренко, А. Г. Самооцінка як чинник, що визначає успішність професійної діяльності начальника караулу оперативно-рятувальної служби цивільного захисту МНС України / А. Г. Снісаренко//Успішність особистості: потенціал та обмеження : тези доповідей Міжнар. наук.-практич. Конференції / ред.: М. Л. Смульсон, Л. М. Зінченко. - К. : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2010. - С .230-233
7. Столяренко Л. Д. Основы психологии. Практикум / Л. Д. Столяренко. – Р.-на-Д. : Феникс, 2006. – 704 с.
8. Приходько Ю. О. Роль особистісних особливостей пожежних-рятувальників у визначенні успішності їхньої професійної діяльності / Ю. О. Приходько// Проблеми екстремальної та кризової психології : [зб. наукових праць]. – Харків : УЦ- ЗУ, 2007. – Вип. 3, ч. 2. – С. 200–206.

В статье раскрыты понятия самооценки и склонности к риску спасателей, проанализированы научные труды, в которых раскрывается понятие риска, обобщены существующие подходы к этому понятию и предложено рассматривать понятие склонности к риску как личностную особенность спасателей. В ходе анализа научной литературы установлено, что значительное место среди факторов, определяющих успешность профессиональной деятельности спасателей по мнению ряда ученых является самооценка, так как именно она отражает способность человека к самосовершенствованию, устранению недостатков в собственной деятельности и развитию сильных сторон своей личности. В статье приведены результаты изучения склонности к риску спасателей и анализ взаимосвязи данного качества с самооценкой. Сделан вывод о том, что в группе опрошенных с различными уровнями склонности к риску выявлено примерно одинаковое количество лиц с оптимально средней самооценкой. Отмечено, что адекватность самооценки отражает реальный взгляд личности на себя, объективную оценку собственных способностей, качеств и свойств. Указано, что низкий уровень самооценки также присутствовал у некоторых опрошенных с различными уровнями склонности к риску. Однако неадекватно низкий уровень самооценки зафиксировано не было ни у одного из участников исследования. Намечены перспективы дальнейших исследований, которые заключаются в изучении личностных свойств специалистов экстремального профиля, которые в определенной степени предопределяют высокий уровень склонности личности к риску и обеспечивают высокий уровень эффективности профессиональной деятельности спасателей.

Ключевые слова: спасатель, склонность к риску, самооценка, эффективность, экстремальная ситуация.

The notions of self-assessment and risk exposure of rescuers had been discovered in the article. Scientific papers, which reveal the notion of risk, had been reviewed. The existed approaches to this concept had been generalized and it was proposed to consider the concept of risk appetite as personal feature rescuers. The analysis of scientific literature

revealed that a significant place among the factors that determine the success of professional activity of rescuers according to some scientists have self-esteem, because it reflects the human ability for self-improvement, to correct shortcomings in their activities and in the development of strengths sides of his personality.

Self-esteem is a dynamic characteristic in the structure of personality and has the ability to change due to many factors. In turn, it influences the success of person's professional activities. Self-esteem is a kind of pivot around which other elements are concentrated to ensure the effectiveness of professional activity. Self-esteem is the foundation, the quality of which depends that how a person will behave in different situations, how he/she will cope with his/her professional responsibilities, how he/she will experience failure and if he/she can make conclusions from this; on which result he/she will aim to reach and whether he/she peaks of professionalism in general.

The article presents the results of study risk appetite of rescues and analysis of the correlation of this feature with self-esteem. It is concluded that the group of respondents with different levels of risk is marked roughly the same number of people with optimal average self-esteem. It is noted that the adequacy of self-esteem reflects real look of personality on itself, an objective assessment of their own abilities, qualities and properties. It is noticed that low level of self-esteem was also present in some respondents with different levels of risk exposure. However inadequately low level of self-esteem was not detected in any of the study participants. Intended prospects for further research, which are in to examine the personality characteristics of extreme specialists profile, which cause the high level of susceptibility of the personality for risk and provide a high level of efficiency of professional rescuers.

Key words: rescue, risk appetite, self-esteem, efficiency, extreme situation.

УДК 159.922.8

Корнієнко Інокентій Олексійович,
кандидат психологічних наук, доцент,
Мукачівський державний університет

ПРОБЛЕМА ОПАНУВАННЯ У СИТУАЦІЇ ВИСОКОЇ ТРИВОЖНОСТІ

У статті проаналізовано результати дослідження опанувальної поведінки студентів у ситуації іспиту, а саме: рівень стресогенності та динаміку тривожності даної ситуації для особистості юнака, залежність тривожності та репертуару стратегій копінг-поведінки студентів. Визначено основні особливості опанування з ситуаціями іспиту. Прослідковано динаміку екзаменаційної тривожності: здійснено порівняльний аналіз результатів тривожності і репертуару стратегій копінг-поведінки студентів до, під час та після екзаменаційної сесії. Доведено, що з збільшенням курсу ступінь стресогенності ситуації екзамену для студентів не знижується. Встановлено, що студенти з високою тривожністю частіше використовують емоційно-орієнтовані копінг-стратегії.

Ключові слова: копінг, опанування, стратегії копінг-поведінки, стресогенність, тривожність, життєстійкість.

Як показує психолого-педагогічна практика, до ситуації екзамену студенти відносяться неоднозначно, і досить часто ця ситуація втрачає свою значимість в процесі навчання. Актуальність цього питання підсилюється фактом того, що період отримання вищої освіти не обмежується юнацьким віком, а включає період дорослості за рахунок створення заочних відділень і прискорених форм навчання.

Крім того, на думку В.Дубровіної, «з кожним роком значимість екзаменів, в тому числі і суб'єктивна, зростає». Стосовно досліджень як тривожності, так і стратегій опанування у сучасній вітчизняній та зарубіжній психології (Л.І.Анциферова, Л.Ф.Бурлачук, А.Г.Григорьєва, А.Лібіната ін.) [1,2,3,5] присвячено чимало праць, але питання особистісних детермінант копінг-поведінки у багато чому все ще залишається відкритим. Однією з таких детермінант може бути особистісна тривожність студента, яка в ситуації іспиту проявляється найбільш яскраво. Виходячи із зазначеного, основною метою даного дослідження є виявлення впливу рівня тривожності студентів на їх вибір стратегій копінг-поведінки на

прикладі окремо взятої екзаменаційної ситуації оцінювання під час сесії.

Загальна вибірка досліджуваних становить 57 студентів – психологів, з яких 26 студентів третього курсу, а 27 – студенти п'ятого курсу. Дослідження проводилось на базі Мукачівського державного університету в три етапи: до сесії, під час сесії та після сесії.

Отриманні результати свідчать про високу стресогенність екзаменаційної ситуації незалежно від курсу навчання. Більшість опитаних сприймають екзаменаційну ситуацію як стресову, таку, що примушує реагувати на неї станом тривоги. Спостереження засвідчують, що нормалізація емоційного стану студентів пов'язана з завершенням екзаменаційної сесії, тобто з закінченням впливу стресору, що знову ж таки підтверджує дані З. Фрейда, К. Хорні, Д. Спілберга [4] про ситуативний характер екзаменаційної тривожності і механізмів її функціонування (Рис.1). Можна зазначити наявність певної тенденції зміни рівня тривоги в міру збільшення терміну навчання, а саме: найбільш високі показники